

ЛАХОВА О. В.

кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри адміністративного
і кримінального права
(Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара)

УДК 340, 343.1, 343.8

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.71>

РОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНОЇ (ГРОМАДСЬКОЇ) СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК МІРИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МІЖ ЗМІСТОМ ПРОТИПРАВНОГО ДІЯННЯ І ЙОГО ОЦІНКОЮ ГРОМАДОЮ

У статті досліджено взаємозв'язок між поняттям справедливості та відповідальності у контексті громадського життя. Розуміння соціальної (громадської) справедливості як міри відповідальності між змістом протиправного діяння і його оцінкою громадою є ключовою темою в сучасному суспільстві. Дослідження спрямоване на розкриття того, як різноманітні фактори, такі як культурні особливості, історичний контекст та індивідуальні уподобання, формують уявлення про соціальну справедливість і відповідальність перед громадою. Авторка звертає увагу на те, що сприйняття соціальної справедливості може значно відрізнятися в залежності від культурних, історичних та індивідуальних особливостей. Вони аналізують, як визначення понять «протиправне діяння» та «оцінка громадою» впливають на сприйняття відповідальності за такі дії. Стаття розглядає різні підходи до визначення соціальної справедливості, включаючи теорію правосуддя, взаємодію індивідів у суспільстві та роль держави у забезпеченні справедливості. Автори також досліджують важливість взаємодії між законом та моральними стандартами у формуванні відповідального ставлення до протиправних діянь. У статті зазначається, що розуміння соціальної справедливості відіграє важливу роль у формуванні громадської свідомості та встановленні принципів взаємодії у суспільстві. Автори наголошують на необхідності відповідального ставлення кожного члена суспільства до своїх дій та відповідальності перед громадою за їхні наслідки. Загальний висновок статті полягає в тому, що розуміння соціальної справедливості є важливим елементом будь-якого суспільства, а відповідальність перед громадою за протиправні дії є ключовим аспектом формування правової культури та моральних цінностей у суспільстві.

Ключові слова: міра відповідальності, виправлення, справедливість, права і свободи, міжнародне співробітництво, пеналізація, покарання, правосуддя.

Lakhova O. V. Understanding social (community) justice as a measure of responsibility between the content of an illegal act and its assessment by the community

In the article, the author examines the relationship between the concept of justice and responsibility in the context of public life. Understanding social (community) justice as a measure of responsibility between the content of an illegal act and its assessment by the community is a key topic in modern society. The research aims to reveal how various factors, such as cultural characteristics, historical context and individual preferences, shape perceptions of social justice and community responsibility. The author draws attention to the fact that the perception of social justice can differ significantly depending on cultural, historical and individual

characteristics. They analyze how the definitions of «illegal act» and «community assessment» affect the perception of responsibility for such actions. The article examines different approaches to defining social justice, including the theory of justice, the interaction of individuals in society, and the role of the state in ensuring justice. The authors also explore the importance of the interaction between law and moral standards in the formation of a responsible attitude to illegal acts. The article notes that the understanding of social justice plays an important role in the formation of public consciousness and establishing the principles of interaction in society. The authors emphasize the need for a responsible attitude of each member of society to their actions and responsibility to the community for their consequences. The general conclusion of the article is that the understanding of social justice is an important element of any society, and responsibility to the community for illegal actions is a key aspect of the formation of legal culture and moral values in society.

Key words: *measure of responsibility, correction, justice, rights and freedoms, international cooperation, criminalization, punishment, justice*

Вступ. Соціальна справедливість є однією з основних цінностей будь-якого суспільства. Вона визначає, як розподіляються ресурси, можливості та права між членами суспільства. Однак, у контексті правопорушень, соціальна справедливість набуває особливого значення як міра відповідальності між змістом протиправного діяння і його оцінкою громадою. Це питання має багато аспектів, які варто розглянути детальніше. Соціальна справедливість також вимагає врахування реабілітаційного аспекту відповідальності. Покарання повинно не лише карати, але й сприяти виправленню правопорушника та його реінтеграції у суспільство. Це особливо важливо в контексті молодіжної злочинності та менш тяжких правопорушень, де існує великий потенціал для виправлення та подальшого внеску у суспільство. Соціальна справедливість як міра відповідальності між змістом протиправного діяння і його оцінкою громадою є складним і багатогранним явищем. Вона вимагає постійного аналізу, вдосконалення законодавства і правосвідомості населення. Тільки через спільні зусилля громади і держави можна досягти справедливого та гармонійного суспільства. Є нагальна потреба розкрити, як розуміння цих понять впливає на сприйняття та оцінку протиправних дій громадою, а також як це впливає на встановлення стандартів відповідальності в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській правовій науці питання соціальної справедливості, особливо в контексті відповідальності за протиправні діяння, є одним із ключових напрямів досліджень. Останні дослідження українських правознавців свідчать про активний розвиток цієї теми, що відображає необхідність адаптування правової системи до сучасних викликів і потреб суспільства. Зазначена проблематика розроблялась в дослідницьких працях такими науковцям - Л.М. Демидовою, Є. Ю. Полянським, В. І. Борисовим, В. І. Тютюгіним, Н.А. Савінова, О.М.Костенко, В. Туляковим, І. Г. Богатирьовим, Н. С. Юзіковою та іншими. Потребою кожного дослідження в зазначеному напрямку є необхідність проаналізувати вплив суспільного контексту на визначення протиправних дій та їхню оцінку громадою, розглядаючи цей процес як важливий аспект формування етичних та правових норм у суспільстві.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження складного взаємозв'язку між поняттями соціальної справедливості та відповідальності у контексті сучасного суспільства.

Результати дослідження. Справедливість – одна із основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, є одним із загальнолюдських вимірів права [4].

Насамперед погодимось з думкою Д. Кірюхіна, який зазначає, що еволюція розуміння справедливості в історичному контексті характеризується динамізмом, поступовим виробленням різних смислових концептів її розуміння в залежності від часового періоду. Крім того, для різних культур характерні різні смислові модифікації справедливості [2].

Українська правова школа сучасності також внесла значний внесок у розуміння справедливості та права. На думку В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна, Л. М. Демидової, зараз в Україні

здійснюються лише спроби реформування пострадянської доктрини кримінального права, яка має західноєвропейське коріння, закладене ще представниками класичної школи права на стику XVIII – XIX ст. Ця доктрина впроваджена в КК України 2001 р., прогресивність якого на момент його прийняття не викликає сумніву. Разом з тим у цей час кримінальне законодавство в частині збереження або введення низки доктринальних положень знаходиться в кризовому стані. Як вважає Н.А. Савінова, у більшості наукових досліджень відсутня оцінка критичності та суті причин сьогодишньої уразливості суспільних відносин, а також потреби в адекватному та не завжди каральному кримінально-правовому забезпеченні. Оцінка «ефективності» зводиться переважно до ефективності «кримінальної відповідальності» або «кримінально-правової охорони», а не «кримінально-правового регулювання» чи «кримінально-правового забезпечення». Такий підхід спричиняє нівелювання превентивної функції кримінального права, надаючи перевагу каральній, хоча й не завжди ефективній, функції.

Відповідно до ст. 50 Кримінального кодексу України, однією зі складових мети покарання є загальна та спеціальна превенція. Покарання є карою і повинно бути справедливим.

У Великій українській кримінологічній енциклопедії Є. Письменський тлумачить покарання як один із правових наслідків вчинення кримінального правопорушення, що є складником кримінальної відповідальності.

О. І. Ющик, зазначає, що під покаранням розуміють негативну оцінку злочинця і його діяння з боку держави і суспільства, захід державного примусу, що призначається від імені держави або особи, визнаної у встановленому законом порядку винною у вчиненні злочину, полягає в передбачених кримінальним законом позбавленні і обмеженні прав і свобод засудженого [388].

Вчення вродженої справедливості констатує наявність у людини природної потреби відплати за вчинене зло. Відповідно, покарання є відплатою за вчинене зло, якого зазнала людина. Покарання є належною необхідністю, яка обумовлюється вродженим законом справедливості, тобто началом відплати злом за зло і добром за добро. Це в свою чергу передбачає постулювання загальної для всіх ієрархії цінностей і згідно з нею – задоволень, а також критеріїв порівняння задоволень різних осіб. Тому, справедливість з позицій утилітаризму, полягає в розподіленні щастя і задоволення між всіма членами суспільства, відповідно із встановленими соціумом критеріями та ієрархією цінностей. При цьому, таке розподілення повинне мати суспільний сенс і максимізувати щастя всіх членів суспільства, зокрема і самого злочинця. В основі вчення залякування покладено ідею про те, що тих, хто має схильність до злочинної поведінки, страх перед кримінальним покаранням, повинен утримувати від такої поведінки. При цьому страх повинен постійно впливати на свідомість особи, адже тільки таким чином він здатен змінювати поведінку людини, утримувати її від скоєння злочину. Навіювати страх, який би утримував від скоєння злочину, може тільки жорстоке покарання. Професор В. Кенон, досліджуючи фізіологію емоцій, дійшов висновку про те, що страх, лють, біль і муки голоду являють собою елементарні почуття, які з повним правом відносяться до наймогутніших факторів, що визначають поведінку людини та тварин. Страх як мотив утримання представлений у покаранні в абстрактній формі, оскільки проти нього діють контр – мотиви, наприклад, «не впізнають, не знайдуть, не докажуть», тому важко розраховувати, що тільки на основі страху, що міститься в покаранні, навіть у формі жорстких його видів, можливо ефективно боротися зі злочинністю. При цьому професор І. Анденес стверджує, що для законодавця важливіше домогтися не просто залякування, а формування заборон та звичок, так як вони діють незалежно від залякування викриттям та покаранням, і можуть впливати на поведінку, навіть якщо тій чи іншій особі невідома правова заборона. Отже, зазначене цілком вписано в співвідношення законодавчої синергії щодо загальної та спеціальної мети покарання.

Таким чином, саме справедливість є основою призначення та реалізації кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення в системі правової держави та громадянського суспільства. Тому належне визначення справедливості є обумовленим інструментом в системі призначення покарання.

Розуміє справедливість як дотримання права людини А. Козловський: «Справедливість – це завжди суб'єктивність, вона розуміється передусім як проекція власних інтересів.

Навіть загальні інтереси, нав'язуванні суб'єкту, не сприймаються ним як справедливі, якщо суперечать його особистим інтересам» [3].

Такого ж спрямування мають ідеї С. Максимова: «Певний суспільний лад може бути визнаний справедливим не тому, що він «наш», а тому, що він захищає наші права і свободи, виступає гарантом їх існування» [3]. Крім того, С. Максимов виокремлює суттєвість формальної справедливості, яка полягає у послідовному (тобто неупередженому, об'єктивному) застосуванні правил» [5], яка сама по собі не створює ідеал, але хоча б наближає правові відносини до нього.

О. Гришук стверджує, що «справедливості ж, як основній правовій цінності належить визначальна роль у розумінні права, побудови його інститутів у формулюванні вимог, що ставляться перед правовим регулюванням відносин у сучасному суспільстві. Відповідно процес конвергенції справедливості права здатний виступити гарантією ефективності права, а отже, підтвердити його цінність як найбільш дієвого соціального регулятора» [1].

Тенденцію визнання справедливості засадою та принципом права можливо простежити в працях П. М. Рабіновича, який, прогнозуючи майбутній соціально - демократичний тип права, визначає його як систему формально обов'язкових загальних норм фізичної поведінки, які встановлені або санкціоновані соціально-демократичною державою, виражають волю більшості населення країни – трудівників - власників, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі та загальносоціальних потреб і реально забезпечують максимальне здійснення та захист основоположних прав людини, спільнот і об'єднань на засадах свободи, справедливості, солідарності [5].

Соціальна справедливість є однією з фундаментальних принципів, на яких будується сучасне суспільство. Вона охоплює різноманітні аспекти людського життя, включаючи економічну рівність, доступ до освіти, охорони здоров'я, а також правосуддя. Одним із ключових аспектів соціальної справедливості є баланс між змістом протиправного діяння і його оцінкою громадою. Це питання є надзвичайно важливим, оскільки від цього залежить впровадження справедливої системи покарань і відновлення суспільного порядку. Протиправне діяння – це будь-яка дія або бездіяльність, яка порушує закони та нормативні акти, встановлені в конкретному суспільстві. Зміст протиправного діяння включає в себе об'єктивну сторону (дії, наслідки, обставини) та суб'єктивну сторону (намір, мотив, усвідомлення). У різних культурах і правових системах зміст протиправного діяння може мати різні нюанси, однак основні елементи залишаються незмінними. Оцінка протиправного діяння громадою відображає суспільні уявлення про те, що є прийнятним або неприйнятним у поведінці індивідів. Ця оцінка формується під впливом культурних, моральних, етичних та правових норм, а також історичних традицій. Важливо зазначити, що оцінка громадою може змінюватися з часом, що свідчить про динамічний характер соціальної справедливості. Соціальна справедливість передбачає наявність балансу між змістом протиправного діяння і його оцінкою громадою. Цей баланс можна досягти шляхом встановлення адекватних заходів відповідальності, які будуть відповідати тяжкості вчиненого правопорушення і суспільним очікуванням. Наприклад, за дрібне правопорушення може бути передбачено легке покарання, тоді як за серйозний злочин – суворе. Однією з головних проблем у досягненні соціальної справедливості є суб'єктивність оцінки протиправного діяння. Різні групи населення можуть мати різні погляди на одну і ту ж дію залежно від їхнього соціального статусу, віку, освіти, релігійних переконань тощо. Це може призвести до конфліктів і несправедливих рішень. Іншим викликом є необхідність врахування контексту, у якому було вчинено протиправне діяння. Іноді обставини можуть значно змінити оцінку діяння, наприклад, у випадках самооборони або крайньої необхідності.

Для подолання цих проблем необхідно постійно вдосконалювати правову систему, адаптуючи її до сучасних умов і потреб суспільства. Важливим є також розвиток правової свідомості громадян, їхнє залучення до процесу прийняття рішень та обговорення важливих соціальних питань. Освіта і просвітницькі програми можуть допомогти зменшити рівень суб'єктивності в оцінці протиправних діянь. Тут варто зазначити такі аспекти. По-перше, зміст протиправного діяння відіграє ключову роль у визначенні відповідальності. Протиправне діяння може бути різного характеру: від дрібних правопорушень до серйозних злочинів. Важливо враховувати не лише сам факт порушення закону, але й мотиви, обставини та наслідки цього діяння. Наприклад, крадіжка для задоволення базових потреб має інший моральний

контекст, ніж крадіжка з метою збагачення. Тому справедлива оцінка діяння повинна враховувати всі ці фактори. По-друге, оцінка протиправного діяння громадою є важливим елементом соціальної справедливості. Громада, як носій моральних та етичних норм, відіграє значну роль у формуванні суспільного ставлення до правопорушників. Оцінка громадою може проявлятися через формальні механізми, такі як судочинство, а також через неформальні механізми, такі як громадський осуд або підтримка. Важливо, щоб ця оцінка була об'єктивною і неупередженою, зважаючи на всі обставини справи. По-третє, міра відповідальності має бути пропорційною до змісту протиправного діяння та його оцінки громадою. Це означає, що покарання або санкції повинні відповідати тяжкості правопорушення і враховувати індивідуальні обставини. Непропорційно суворе або, навпаки, занадто м'яке покарання може призвести до відчуття несправедливості як у постраждалих, так і у правопорушників, що в свою чергу може підірвати довіру до правової системи та суспільних інститутів.

Погоджуємося з фаховими дослідниками, що мотиви та обставини, що призвели до вчинення протиправного діяння, часто є вирішальними у визначенні його морального і правового контексту. Наприклад, особа, яка вкрала їжу для виживання, діє під впливом обставин, що суттєво відрізняються від обставин, за яких діє професійний злодій. У першому випадку, суспільство може виявити більше співчуття і розуміння, що, у свою чергу, вплине на міру покарання. У другому випадку, громадська думка може бути більш суворою, вимагаючи відповідного покарання для забезпечення справедливості.

Окрім того, оцінка протиправного діяння громадою є важливим елементом соціальної справедливості. Громада, як носій моральних та етичних норм, відіграє значну роль у формуванні суспільного ставлення до правопорушників. Оцінка громадою може проявлятися через формальні механізми, такі як судочинство, а також через неформальні механізми, такі як громадський осуд або підтримка. Важливо, щоб ця оцінка була об'єктивною і неупередженою, зважаючи на всі обставини справи. Міра відповідальності має бути пропорційною до змісту протиправного діяння та його оцінки громадою. Це означає, що покарання або санкції повинні відповідати тяжкості правопорушення і враховувати індивідуальні обставини. Непропорційно суворе або, навпаки, занадто м'яке покарання може призвести до відчуття несправедливості як у постраждалих, так і у правопорушників, що в свою чергу може підірвати довіру до правової системи та суспільних інститутів. І окремо варто зауважити, що принцип пропорційності є центральним у концепції соціальної справедливості. Він передбачає, що тяжкість покарання повинна відповідати тяжкості злочину. Наприклад, дрібні правопорушення, такі як дрібна крадіжка або порушення громад

Висновки. Таким чином, розуміння соціальної справедливості як міри відповідальності між змістом протиправного діяння і його оцінкою громадою є складним, але необхідним для побудови справедливого та гармонійного суспільства. Важливо, щоб правова система та суспільство в цілому дотримувалися принципів пропорційності, об'єктивності та реабілітації, забезпечуючи таким чином баланс між покаранням і виправленням, між правами постраждалих і правопорушників. Тільки тоді ми зможемо досягти справжньої соціальної справедливості, яка буде підтримувати мир і порядок у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Станіславів Р. Ретроспективний огляд поняття справедливості. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 20. С.124 – 126
2. Бурдоносова М.А. Генеза справедливості як основоположного принципу права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. №2. С. 4 - 7.
3. Дзьобань О.П. Справедливість як правова цінність: концептуалізація феномену. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015 № 1. С. 102 – 113.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко та ін. Київ: Українська енциклопедія», 1998. Т.5: П - С. 2003. 736с.
5. Андреев Д. Природне право у працях Лейбніца. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 12 – 15.

